

NAGY-RÉBÉK FERENC – SZENTGYÖRGYI KRISZTINA

FINNUGOR KISEBBSÉGI SORS OROSZORSZÁGBAN: A KOMI-PERMJÁKOK HELYZETE

EGY KISEBBSÉGI NÉPCSOPORT PUSZTULÁSÁNAK ANATÓMIÁJA

A finnugor komi-permjákok eredeti oroszországi lakóhelyükön nincsenek kivéte etnikai diszkriminációnak. Nem biztosított azonban anyanyelvük használata az oktatás semmilyen szintjén és a közigazgatásban még az általuk egy tömbben lakott területeken sem. Gazdasági helyzetük rosszabb a környező területekéénél, ezért nagy az elvándorlás. Létszámuk fokozatosan csökken, aminek az elvándorlás mellett oka az önálló identitás és az értelmiség hiánya, valamint a magas halálozási arányszám.

A keleti finnugor népek közé tartozó komik az oroszországi Ural hegység mentén élnek. A legnagyobb létszámú komi lakosság egy tömbben a Komi Köztársaság területén él, második legnagyobb létszámú csoportjuk pedig a Komi-permják Körzetben, amely az Oroszországi Föderáció egy másik jogalanyának, a Permi Területnek a része. Komik kisebb létszámban található még máshol is Oroszországban, így a Kola- és a Kanyin-félszigeten, Kirov megyében, valamint Nyugat-Szibériában (elsősorban a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben és a Nyenyec Autonóm Körzetben).¹

A nyelvtudomány a komikat három nagyobb csoportba, tulajdonképpen nyelvjárássra osztja: komi-zürjén (elsősorban a Komi Köztársaság lakói), komi-permják (főként a Komi-permják Körzet lakói) és keleti permják (a Jazva folyó mentén élő komik). További nyelvjárások megfigyelhetők mindegyik csoporton belül, ami azonban a különféle területeken egymástól esetenként távolabb élő komik számára nem akadályozza egymás megértését.²

A komi-zürjének és a komi-permjákok hivatalos elkülönítése 1925-ben történt meg, ettől az időponttól kezdve külön fejlődik a két területi egységre osztott közösség irodalma és irodalmi nyelve, melyek között azonban nincs nagy különbség.³

Jelen elemzés a Komi-permják Körzetben élő komi-permjákok helyzetével foglalkozik, amely különleges az oroszországi finnugor népek között, ugyanis azon kevesek közé tartoznak, akik a lakosság többségét alkotják a saját közigazgatási területükön.

A Komi-permják Körzet története

A jelenlegi Komi-permják Körzet 1925. február 26-án alakult *Komi-permják Nemzetiségi Körzet* néven, az akkori Ural megye részeként. 1934-től ez utóbbi felosztásával Szverdlov megyéhez, majd annak további darabolását követően, 1938-tól Perm megyéhez került. 1977-től az elnevezése hivatalosan *Komi-permják Autonóm Körzet*. 1991-ben függetlennek nyilvánította magát, aminek következtében az Orosz Föderáció önálló jogalanyává vált az ezzel járó jogokkal és kötelezettségekkel együtt. Önálló identitásának jeleként 1996 februárjában megalkotta saját zászlaját és címerét.

A *függetlenség* azonban nem járt az így többségivé vált komi-permják nyelv státuszának megerősödésével, azaz a közigazgatás és az oktatás továbbra is orosz nyelven folyt. Az autonóm körzet 1992-ben elfogadott alaptörvénye szerint állami nyelvként az orosz volt használatos, a hivatalos érintkezés során pedig az orosz mellett lehetett használni a komi-permják nyelvet is. Nem világos, hogy az autonóm körzet akkori vezetése miért nem használta ki az egyedülálló lehetőséget az anyanyelv használatának elterjesztésére, azaz miért nem nyitott tágabb teret a komi-permják nyelv használatának a közigazgatásban, az oktatásban és az élet más területein.

Ez a függetlenség alig másfél évtizedig tartott: 2005-ben a Komi-permják Autonóm Körzetet beolvasztották egy nagyobb területi egységbe, a Permi Területbe, amivel az Oroszországi Föderáció történetében először került sor két szövetségi jogalany összevonására. Az érintett két terület lakossága 2003 szeptemberében referendumon hagyta jóvá az intézkedést, az egyesülést követően az autonóm körzet neve *Komi-permják Körzet* lett. 2009-től új zászlót és címet használ.

Az egyesülés okairól megoszlanak a helyi vélemények és emlékek: a befogadó Permi Terület képviselői szerint a Komi-permják Autonóm Körzet képtelen volt biztosítani lakosainak a szövetségi jogalany kötelezettségeit, azaz a megfelelő szintű egészségügyi ellátást (minden szakrendelő Perm városában működött) és az infrastrukturális fejlesztéseket. A hátrányos helyzetű régió gondjainak megoldására ezért a szövetségi kormány javasolta a beolvadást a gazdagabb Permi Területbe. Az egyesülést hosszas tárgyalások előzték meg, mely során a Komi-permják Autonóm Körzet lakosainak jelentős infrastrukturális fejlesztésekre tettek Permből ígéretet. A vállalt kötelezettségek egy részét nem (például vasútvonal az autonóm körzet fővárosába, Kudimkárba), más részét (például a gázvezeték-hálózat kiépítését a komi-permják területen) viszont teljesítették. Az egyesüléssel Perm jelentős fejlesztési feladatot vállalt magára, és költségvetésének fontos részét teszi ki a Komi-permják Körzet finanszírozása. Éppen e kiegészítő kiadások miatt az egyesülésnek eleinte nem volt támogatottsága a Permi Területen.

Komi-permják vélemények szerint a referendumra komolyabb társadalmi viták nélkül került sor, a lakosság nem volt igazán felkészítve a várható következményekre. A Permi Területbe történt beolvasztással elszállt minden reményük az anyanyelvük megőrzésére, kultúrájuk fennmaradására, az egyesülés visszafordíthatatlan asszimilációt eredményezett. Elismerik ugyanakkor, hogy az intézkedéssel szemben nem volt nagy ellenállás. Az átlagemberek elhitték a gazdasági helyzetük javítására tett ígéreteket, és az egyesülésről döntő népszavazáson általában részt sem vettek.

Kérdés, hogy a Komi-permják Autonóm Körzetet miért nem a vele közvetlenül északról határos Komi Köztársasággal vonták össze. A magyarázat nyilván az, hogy a Permi Terület különféle más területein élnek még komi-permjákok, de a döntésben vélhetően szerepet játszott az is, hogy a központi kormány el akarta kerülni egy nagyobb komi közigazgatási egység kialakulását.

Valószínűsíthető, hogy a Komi-permják Autonóm Körzet beolvasása a Permi Területbe gazdasági okokkal magyarázható és nem szándékos oroszosítási törekvésekkel. A komi-permjákok lassú asszimilációját, létszámának csökkenését azonban az egyesülés mindenképpen gyorsítja: eltűnt az önálló identitás illúziója is, a nagyváros, Perm elszívó hatása erősödik, az anyanyelv szélesebb körű használatáért folytatott küzdelmet pedig most már elsősorban a permi területi vezetéssel kell megvívni. Mindezért felelősség terheli a Komi-permják Autonóm Körzet akkori vezetését is, amelynek nem volt mersze a komi-permják identitás erősítéséhez és az anyanyelvi oktatás bevezetéséhez a függetlenség bő évtizede alatt (persze lehetséges az is, hogy erre nem volt társadalmi igény).

A komi-permják nép helyzete

A komi-permják nép lassú kihalásra van ítélve. A 2010-es népszámlálás adatai szerint a Komi-permják Körzetben 81 084 ember vallotta magát komi-permjáknak,⁴ s ha a kedvezőtlen demográfiai folyamatok nem változnak meg, hamarosan 50 ezer fő alá csökkenhet a népesség.

A Komi-permják Körzet lakossága, benne a komi-permják nemzetiségé az 1960-as évek óta – rövid, 1991-től 1993-ig tartó hároméves szakasztól eltekintve – folyamatosan csökken: az 1970-ben összeírt 212 141 ezer főnél 2012-ben csaknem százezerrel kevesebb, 114 839 lakost tartottak nyilván.⁵ A lakosságcsökkenés a körzet minden népcsoportját egyformán érinti, ugyanis a komi-permjákok aránya a területen belül az 1950-es évek vége óta folyamatosan állandó, azaz 58-60% körüli (a második legnagyobb népcsoport az orosz, 33-38%-os aránnyal). A magukat komi-permják nemzetiségűnek vallók száma az 1959-ben regisztrált 136 ezerről 1979-ben 106 ezerre, majd egy évtized múlva, 1989-ben százezer fő alá, 96 ezerre csökkent.⁶

A népességszám csökkenése egyfelől az alacsony születési és a magas halálzási arányoknak (ez főleg a vidéken tapasztalható rossz egészségügyi körülményeknek és a túlzott alkoholfogyasztásnak is következménye), másfelől az elvándorlásnak, harmadrészt az orosz asszimilációs folyamatoknak tudható be.

A születési arányszám – a rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint – az 1990-es évek közepétől kezdve alacsony számon állandósult (ezer főre 11), a halálzási ráta viszont ugyanezen időszakban folyamatosan nőtt (ezer főre 16-20).⁷

A népességfogyás természetes okai mellett azonban súlyos problémát jelent, hogy egyre kevesebben vallják magukat komi-permjáknak. Ez utóbbi folyamat szorosan összefügg a nyelv ismeretének hiányával, és ennek folyamánként a nemzetiségi identitás megszűnésével. A városba kerülő komi-permják fiatalok szégyellik nyelvüket és hovatartozásukat a fejlettebbnek tekintett orosz kultúrával szemben. Általános jelenség, hogy a Komi-permják Körzetből elköltöző komi-permjákok új lakóhelyükön – még a területi fővárosban, Permben is – anyanyelvüket nem használják, igyekeznek mielőbb beolvadni a környező orosz világba, a megkérdezések során pedig már orosznak vallják magukat. Gyermekük – a ritka kivételektől eltekintve – szüleik anyanyelvét már nem beszélik, s a komi-permják nép nyelvére, kultúrájára felnőtt korukban esetleg már csak etnográfiai különlegességként tekintenek. A komi-orosz vegyes házasságból született gyermekek általában már csak oroszul beszélnek, és nem tartják magukat komi-permjáknak.

Oktatás

A negatív jelenségek egyik alapvető kiindulópontja, hogy a Komi-permják Körzetben a többségi komi-permjákok részére egyáltalán nincs anyanyelvi oktatás. Az oktatás egészen az óvodától kezdve orosz nyelven történik, és jelenleg egyetlen egy olyan oktatási intézmény sincs a körzetben, ahol minden tantárgyat anyanyelvükön tanulhatnának a diákok. A komi-permják nyelvet – még a teljesen komi-permjákok által lakott vidéki településeken is – csupán mint kötelező tantárgyat tanítják (mintha idegen nyelv lenne). Szomorú tény, hogy beszámolók szerint gyakran igény sincs az anyanyelven történő oktatásra. A fiatalok – különösen a falutól elszakadók, a körzeti fővárosban, Kudimkárban felnövők – egy része már nem ismeri a komi nyelvet, sőt előfordul, hogy az idősebb generáció beszéli le őket annak megismeréséről, arra való hivatkozással, hogy a komi-permják nyelv használatának nincs jövője. Igazolásként azt az érvet említik, hogy a közigazgatásban sem használhatják a nyelvet, továbbá továbbtanulási lehetőségük sincs anyanyelvükön.

A komi-permjákok hátrányos helyzete az anyanyelvi oktatás terén annál is szembetűnőbb, mivel az ugyancsak Permi Területen élő tatár kisebbségnek van lehetősége tatár nyelvű alsó- és középfokú oktatásra. A megmagyarázhatatlan különbségtételnek nem lehet oka a két nemzetiség jelentősen eltérő létszáma (a 2010-es népszámlálás szerint a Permi Terület lakosságának 4,6%-a tatár, 3,2%-a komi-permják nemzetiségű, a két népcsoport lélekszáma közötti különbség mindössze 34 ezer fő). A tatárok nyilvánvalóan jobb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, aminek egyik oka lehet az is, hogy fontos erkölcsi támogatást kapnak a tatár nemzeti öntudat és nyelv fejlesztését kiemelten kezelő közeli Tatár Köztársaságtól. Úgy tűnik, hasonló elvi vagy anyagi támogatásra a komi-permjákok a velük határos Komi Köztársaságtól nem számíthatnak (ahol a komik maguk is kisebbségben vannak, az össznépességen belüli arányuk mindössze 23,7%). A komi-permják és a tatár közösség aktivitásának különbözőségét mindenesetre jelzi, hogy míg a tatár nyelven oktató egyes falusi iskolák bezárása elleni tiltakozások nagy publicitást kaptak, addig a hasonló komi-permják megmozdulások általában visszhangtalanok maradtak.

A mostani hivatalos állami és permi területi politika ugyanakkor hangsúlyozottan támogatja az anyanyelv oktatását. A Permi Állami Pedagógiai Egyetemen működő komi-permják tanszék minden évben 25 diákot fogad komi-permják nyelvtanári képzés céljából. Az egyetem büszke a nemzetiségi szakos tanárképzésre, melynek jövőjét biztosítottnak látja, s amelyet lehetőségei szerint támogat is. A nehéz anyagi háttérű – általában faluról érkezett – komi-permják diákok az átlagfizetéssel megegyező ösztöndíjat vihetnek haza, és mindenki számára lehetővé teszik a kollégiumi elszállásolást. A végzős diákok nagy része azonban nem szeretne visszatérni a gazdaságilag elmaradott komi-permják régióba, inkább szívesebben marad Permben. Ennek a folyamatnak a megállítását reméli a regionális kormányzat olyan kezdeményezések bevezetésével, mint például új tanári szolgálati lakások (úgynevezett tanítói házak) építése, melynek keretében a falvakba visszatérő komi-permják fiatal tanárok ingyenes lakást kapnak az iskolában.

A vidéki oktatás elsorvasztása korábban általános tendencia volt a Permi Területen, s nem csak a komi-permják gyermekeket oktató tanintézményeket sújtotta. A modernizáció jegyében a kisteleptülek kis gyereklétszámmal működő iskoláit bezárták vagy összevonták, ami ellen folyamatosan tiltakozott a falusi lakosság nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. Kevés az ok a derűlátásra, ha a vidéki közösségek – köztük a komi-permják falvak – iskoláinak fenntartását nem törvények, hanem az éppen hivatalban lévő kormányzó és oktatási szakpolitikus jóindulata biztosítja.

Nyelvhasználat, kultúra

A komik írásbelisége későn, a 14. század végén alakult ki, de önállóságuk megszűnésével az első ábécéjük feledésbe merült. Az új – cirill betűs – komi ábécét az 1917-es forradalmat követően alkották meg, s gyakorlatilag ekortól kezdve beszélhetünk komi nyelvű irodalomról és könyvkiadásról.⁸ A komi ábécé gyakran változott a 20. század első évtizedeiben: 1920–1932 között a cirill és latin betűket felhasználó úgynevezett Molodcov-féle ábécét használták, 1932–1937 között ennek latin betűs változatát, majd 1938-tól – az országban eluralkodó politikai hangulatnak megfelelően – ismét visszatértek a cirill betűs írásmódra.⁹ Az írásbeliség késői kialakulása bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy nem alakult ki komi, illetve komi-permják nemzeti identitás. A komik összetartozásának érzését tovább gyöngítette, hogy egymáshoz közel élő népcsoportjaik a 20. század elejétől teljesen más közigazgatási egységekhez tartoztak és tartoznak.

A komi-permjákok anyanyelvükön kívül valamennyien beszélnek oroszul. Az orosz nyelvet a falusi, otthon csak komi-permjákul beszélő gyerekek is már korán megtanulják, tekintettel arra, hogy az oktatás nyelve az orosz. Az orosz nyelv a magasabbnak tekintett kultúra, a hivatali ügyintézés, a továbbtanulási esély nyelve, ezért az átlagos komi-permják család természetesnek tartja az elsajátítását. Tekintettel az orosz elterjedt és magától értetődő használatára, a komi-permjákok a saját nyelvüket gyakran alacsonyabb rendűnek, régimódinak gondolják. A komi-permják nyelvnek azonban esélye sincs a szélesebb körű használatra, ha teljesen száműzve van a közéletből.

Rendkívül kis számú a komi-permják nyelven megjelenő nyomtatott és elektronikus sajtó. Tévéadás nincs, a permi regionális adó sugároz komi-permják nyelvű hírösszefoglalókat reggel és este összesen 30 percben. 2010 februárja óta jelenik meg az első teljes egészében komi-permják nyelven nyomtatott lap, a *Kama Kitsin* 2000 példányban, a Permi Terület kormányzatának támogatásával. Az egyetlen komi-permják nyelvű könyvkiadó viszont 2012-ben anyagi okok miatt kénytelen volt beszüntetni működését.

Az anyanyelven történő művelődésnek a színház kínál terepet. Jelenleg alkalmi színelőadásokat tartanak, de 2014-ben a körzeti fővárosban, Kudimkárban várhatóan megnyílik az új színházépület, amely a korábbi hagyományoknak megfelelően rendszeresen játszik majd komi-permják nyelven darabokat. Az új színház nagy részben a Permi Terület költségvetéséből lett finanszírozva, mivel annak megépítése csakúgy, mint az infrastrukturális beruházások, a két szövetségi jogalany összevonásának egyik feltétele volt. Az önkormányzatok a korábbi évtizedeknek megfelelően támogatják a hagyományos népdal- és néptánc köröket, kérdés ugyanakkor, hogy a fiatalok mennyire tartják vonzónak saját kultúrájuk ápolását ebben a formában.

Az anyanyelv használatát a vallási szertartásokon a komi-permjákok által gyakorolt pravoszláv vallás sem támogatta. A komik első csoportjai későn, 1462-ben vették fel a kereszténységet,¹⁰ s a liturgia ezt követően mindig oroszul folyt. A komi-permjákok azonban a mai napig sokat megőriztek elődeik hitvilágából, és teljesen természetesnek tartják a keresztény, valamint az ősi, a természet erőit tisztelő hagyományok és ünnepek együttélését. A komi-permják falvak templomainak díszítésére a 17–19. század között faragott egyházi témájú faszobrok páratlanok a világ kultúrájában: térségükben egyedülállóak, előzmény nélküliek, mivel – feltehetően északi kereskedők hatásának köszönhetően – egyesítik az európai gótika és a naiv népművészet jellegzetességeit. Az anyanyelv használatának egy új színtere lehet, hogy az oroszországi pravoszláv egyház tervbe vette komi-permják nyelvű liturgiák tartását egyes helyi templomokban. Nyilvánvaló, hogy a tervezett lépés része a pravoszláv egyház befolyásának erősítését célzó, s az orosz állam által kiemelten támogatott törekvéseknek, de előfeltétele a nyelvet beszélő pap megléte.

Az anyanyelvhasználat lehetőségeinek szélesítése szempontjából a hagyományos közegek (sajtó, könyv, színház) mellett szerepet játszhatnak eddig kevés figyelmet kapott területek is. A komi-permják nyelv aktív használatának új terepe meglepő módon az internet. A fiatalok szívesen használják anyanyelvüket a közösségi fórumokon, és számos honlap indult be komi-permják nyelven. A világháló kiváló lehetőséget biztosít a komi-permják hírek, dalok és más, a fiatalokat érdeklő tartalmak letöltésére is.

Gazdaság

A komi-permjákok hagyományosan földművelésből élnek, főként rozst, zabot, árpát termesztenek. A földművelés mellett nagy közkedveltségnek örvend az elődeik által is űzött halászat és vadászat, valamint az erdő kincseinek (gomba, áfonya stb.) gyűjtögetése. A Komi-Permjak Körzet jelenleg a gazdaságilag meglehetősen fejlett Permi Terület egyik legszegényebb, elsősorban mezőgazdasági jellegű térsége. A kolhozok, a helyi foglalkoztatás egyedüli helyszínei az 1990-es években bezártak, sokan elvesztették a munkájukat. Új munkahelyek létesítésére nem került sor, nagy a munkanélküliség. Vidéken a legtöbb háztáji gazdálkodásból próbálnak megélni, de jellemző az illegális munkavállalás vagy más illegális tevékenység – például a fakivágás – is, a hatóságok elnézésével. A rossz gazdasági és munkalehetőségek miatt nagy az elvándorlás, ami jelentősen morzsolja a komi-permják közösséget. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy az elvándoroltak később már nem térnek vissza szülőföldjükre.

Összegzés

Megállapítható, hogy a komi-permják közösségi identitás fennmaradásának egyik legnagyobb gátja, hogy jelenleg nincs olyan nemzeti értelmisége, amely hatékonyan képviselné kisebbségi érdekeit. A tanult permi komik nem maradnak meg szülőhelyükön, vagy Permben vagy az ország más nagyvárosaiban telepednek le. Ezt a folyamatot és a komi-permják nép eltűnését szinte lehetetlen megfordítani, amennyiben nem történik gazdasági fellendülés a térségben.

A Komi-permják Körzeten kívül komi-permjákok kis számban és szét-szóródva élnek Oroszország más területein is. Az ottani közösségek túlélése azonban még nagyobb veszélyben van az erősödő asszimiláció és az orosz kulturális hatások miatt, így a komi-permjákok megmaradása hosszú távon egyedül a Komi-permják Körzetben lenne lehetséges.

Jegyzetek

- ¹ DOBÓ Attila: A komik története, In: *Nyelvrokonaink*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1990, 91. p.
- ² SALÁNKI Zsuzsa: A komi (zürjén) nyelv, In: *Nyelvrokonaink*, 249. p.
- ³ DOMOKOS Péter: A komi-permják irodalom, In: *Nyelvrokonaink*, 338. p.
- ⁴ Az Orosz Szövetségi Állami Statisztikai Hivatal honlapján megjelent adatok szerint, L. <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm> (letöltve: 2014. 01. 21.).
- ⁵ *Demoszkop Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus70_reg1.php> (letöltve: 2013. 01. 21.).
- ⁶ *Народы Поволжья и Приуралья* [A Volga-menti és az elő-uráli népek], Наука, Москва, 2000, 41. p.
- ⁷ Az Orosz Szövetségi Állami Statisztikai Hivatal honlapján megjelent adatok szerint, L. <http://www.gks.ru/bgd/regl/b03_13/IssWWW.exe/Stg/d010/i010700r.htm> (letöltve: 2014. 01. 21.).
- ⁸ VÁSZOLYI Erik: A komi irodalom, In: *Nyelvrokonaink*, 337. p.
- ⁹ ЧЕРНЫХ, Александр Васильевич: *Народы Пермского края* [A Permi Terület népei], Пушкина, Пермь, 2011, 81.p.
- ¹⁰ *Уо.*, 106. p.